

Костянтин Фліссак,
доктор економічних наук, професор
кафедри міжнародного права,
міжнародних відносин та дипломатії
Тернопільського національного
економічного університету

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПОЗИЦІОНУВАННЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Проаналізовано проблематику економічних санкцій. Доведено необхідність належного обґрунтування і уніфікації дефініції «санкцій». Привернуто увагу до нових характерних особливостей міжнародних економічних санкцій, зокрема наділення їх протекціоністськими рисами, та використання як інструментів агресивного протекціонізму при просуванні національних інтересів відповідних держав.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, національні інтереси, зовнішня торгівля, обмежувальні заходи, заходи примусового впливу, економічні санкції, протекціонізм.

Flissak K,

Economic sanctions and specification of their position in modern international relations

Проаналізована проблематика економічних санкцій. Доказана необхідність надлежного обґрунтування і уніфікації дефініції «санкції». Привлечено внимание к новым характерным особенностям международных экономических санкций, в частности наделение их протекционистскими чертами, и использование как инструментов агрессивного протекционизма при продвижении национальных интересов соответствующих государств.

Ключевые слова: международные экономические отношения, национальные интересы, внешняя торговля, ограничительные меры, меры принудительного воздействия, экономические санкции, протекционизм.

Flissak K,

Economic sanctions and specification of their position in modern international relations

The article is devoted to problems of economic sanctions on the modern stage of international economic relations development. The necessity of proper justification and unification of the definition of «sanctions» is proved. There is drawn attention to new characteristics of international economic sanctions, in particular, the granting of their protectionist features, and the use of them as instruments of aggressive protectionism in promoting the national interests of the States.

Keywords: international economic relations, national interests, foreign trade, restrictive measures, coercive measures, economic sanctions, protectionism.

Постановка проблеми. Сучасний етап світогосподарського розвитку формує новий порядок денний у системі міжнародних економічних відносин, вносить нові елементи у взаємовідносинах між державами, їх групами та міжнародними економічними і фінансовими організаціями. Така популярна наприкінці ХХ століття глобалізація починає давати тріщини, на перший план все частіше виходить конфлікт національних інтересів. Особливе місце серед нових викликів, з якими стикається сучасна система міжнародних економічних відносин, все більше посідають різного роду санкції. При цьому залишаються проблемними питання їх чіткого визначення, специфіки міжнародних економічних санкцій, правового статусу, правомірності застосування, ефективності регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує актуальність даної проблематики. Практично постійна присутність санкційної тематики у практиці міжнародних економічних відносин підтверджує вагомість таких досліджень. Цій тематиці присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та практиків, серед яких М. Голліард (M. Golliard), А. М. Грачова, Г. Ц. Гуфбауер (G. C. Hufbauer), К. А. Еліот (K. A. Elliot), Ц. А. Ель-Ашкер (C. A. El-Ashker), Д. Ф. Кононенко, Г. Лауріла (H. Laurila), І. І. Лукашук, Т. Мейдіс (T. Madies), Б. Оегг (B. Oegg), Я. Ришка (J. Ryszka), П. Рудольф (P. Rudolf), Д. Д. Скотт (J. J. Schott), І. Ф. Суханова, В. Сушова-Сальмінен (V. Sušová-Salminen), В. Л. Чубарев, В. К. Шайдулліна, Г. Шнайдер (H. Schneider), М. Ц. Штайнеггер (M. C. Steinegger). При цьому слід зазначити, що проблематика економічних санкцій значно більше представлена у дослідженнях зарубіжних науковців, що можна

пояснити вагомістю санкцій серед інструментів реалізації зовнішньоекономічної політики та економічної дипломатії цих держав. Разом з тим у більшості ці дослідження присвячені правовій основі регламентування, застосування та регулювання економічних санкцій, однак поза увагою дослідників залишається їх економічна складова з новими характеристиками відповідно до сучасних викликів, зумовлених особливостями розвитку міжнародних економічних відносин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій, присвячених тематиці економічних санкцій у системі міжнародних відносин, свідчить про існування окремих аспектів, недостатньо представлених у теоретичному висвітленні, які могли б обґрунтувати відповідні практичні дії у розглядуваному сегменті зовнішньоекономічної діяльності. В частині теорії поза увагою залишається міждисциплінарний характер економічних санкцій, допускаються розбіжності у трактуванні їх сутності для використання суб'єктами різних рівнів міжнародних відносин, недостатньо обґрунтовані й не визначені допустимі та недопустимі сфери застосування відповідно до норм і правил СОТ у зовнішньоторговельних відносинах країн. Загалом у вітчизняній фаховій літературі санкціям у зовнішньоекономічній сфері приділяється надто скромна увага, наприклад, розгляд змісту, сутності, призначення і функцій міжнародних санкцій в одному з головних академічних видань України – «Економічній енциклопедії» – відсутній взагалі [1].

Основні результати дослідження. Процеси глобалізації системи світогосподарських зв'язків й інтернаціоналізації економічних відносин, всупереч сподіванням, не позбавили країни від гострої конкуренції у зовнішньоекономічній сфері, у доступі до сировинних та енергетичних ресурсів, за ринки збуту продукції й послуг. У кінцевому результаті періодично виникають конфлікти на рівні національних інтересів між країнами – суб'єктами міжнародних економічних відносин. Їх врегулювання мають забезпечувати як самі учасники процесу (на двосторонній або багатосторонній основах), так і відповідні міжнародні організації, наділені необхідними повноваженнями. В числі останніх, насамперед структури ООН (Рада Безпеки, Економічна і соціальна рада, Міжнародний суд), Світова організація торгівлі, Європейська Комісія, інші міжнародні та регіональні організації.

Слід значити, що на нинішньому етапі пошук загальноприйнятних домовленостей, взаємне врахування інтересів як ніколи затребувані у сфері світової торгівлі й економічних зв'язків, котрі в умовах сучасності схильні до безпрецедентної політизації. При цьому цінності вільної торгівлі стають заручниками торговельних воєн, інших форм недобросовісної конкуренції. Зокрема, все більш вагому роль у системі міжнародних економічних відносин в останні десятиліття почали відігравати санкції, застосовувані до тих чи інших країн. Мотиви щодо вжиття санкцій, в тому числі економічних, можуть залежати від багатьох факторів і переслідувати різні цілі, насамперед політичні. В більшості випадків саме політичні цілі досягаються застосуванням економічних санкцій. При цьому і сама категорія «санкції», і механізм санкцій у сфері міжнародної діяльності в своїй основі поєднують нормативно-правову, політичну і економічну складові, що формує міждисциплінарний характер санкцій в теоретичному плані.

Оскільки предметом нашої уваги є саме міжнародні економічні санкції й їх особливості на сучасному етапі, то зупинимось лише на цьому важливому сегменті. Для чіткого, логічного і транспарентного формування механізму практичного застосування не останнє значення має обґрунтування і уніфікація самого поняття «санкції». Первинно цей термін походить від латинського «*sanction*» – *непорушна постанова* і в сучасній фаховій термінології налічує декілька основних варіантів, в тому числі трактує санкції у сфері міжнародно-правових відносин як «захід впливу (економічний, політичний, військовий), який застосовують щодо держави, яка не виконує міжнародні угоди». Іншими словами, санкції – це заходи примусового зовнішнього впливу на відповідних суб'єктів міжнародних відносин з метою досягнення певних цілей. Сутність проблеми тут полягає в тому, що сучасна практика міжнародних економічних відносин використовує цілий набір заходів такого примусового впливу, при цьому одні з них вживаються постфактум (після порушення міжнародних правових норм), інші – до здійснення можливих порушень, тобто носять превентивний характер. До економічних заходів примусового впливу відносять різного роду торговельні обмеження прямої та непрямої дії – захисні й антидемпінгові заходи захисту внутрішнього ринку, ембарго, економічний бойкот, контрзаходи, і, власне, самі санкції [2, с. 217, 239]; [3, с. 35; 38, 39; 41]; [4, с. 407–410]; [5, с. 144; 194]. Виходячи з такої практики, дослідники звертають увагу на існуючі проблеми у трактуванні понять «санкції» і «контрзаходи» у спеціальній літературі [6, с. 28–29; 7]. При цьому схильються до того, що санкції можуть бути застосовані окремими державами, групами держав або міжнародними організаціями, передусім ООН. Однак в будь-якому випадку санкції – це заходи примусу, здійснювані ООН напряму або з відома ООН державами чи групами держав стосовно інших держав, які порушують міжнародне

право. В принципі метою міжнародних санкцій, що можуть іменуватись як обмежувальні заходи, є зміна політики і дій держави, юридичних або фізичних осіб. В той же час контрзаходи в загальному трактуються як реакція (індивідуальна чи колективна) в рамках вимог міжнародного права у відповідь на порушення певними суб'єктами норм цього права.

Повнота визначення сутності поняття «міжнародні економічні санкції» не замикається лише на його теоретичному обґрунтуванні, на цій основі стає можливим формування чіткої класифікації економічних санкцій, обґрунтування їх принципів, методів, форм і границь застосування. Виходячи з цього, погодилось з твердженням В. Л. Чубарева про те, що невизначеність у термінології може служити підставою для зловживань окремих держав у власних інтересах при вирішенні міжнародних спорів [8, с. 206–207]. Крім того, вільне трактування відповідними державами санкцій, відсутність чіткості або розпливчастість у зазначених позиціях призводить до їх екстериторіальності та служить підґрунтям для виникнення нових міжнародних спорів у зовнішньоторговельних відносинах.

Підстави для застосування економічних санкцій можуть бути різними, але не може оспороватись постулат, що їх легітимність забезпечується або має забезпечуватись регламентуванням нормативними документами основних міжнародних організацій, насамперед ООН, а також СОТ. Однак перша проблема теоретичного характеру з прямим виходом у практичну сферу міжнародних відносин з'являється саме на цьому рівні. Справа у тому, що поняття «санкцій» взагалі відсутнє у Статуті ООН, де, зокрема, йдеться про застосування самою Організацією або Радою Безпеки проти відповідних держав у передбачених випадках «дій превентивного або примусового характеру» (ст. 2, ст. 5). При цьому Рада Безпеки уповноважується вирішувати, «які заходи, не пов'язані з застосуванням збройних сил, мають застосовуватись для здійснення її рішень, і вона може вимагати від Членів Організації застосування цих заходів». Тут же роз'яснюється, що «ці заходи можуть включати повне або часткове переривання економічних відносин, залізничних, морських, поштових, телеграфних, радіо чи інших засобів спілкування, а також розрив дипломатичних відносин» (ст. 41). Далі у ст. 42 Статуту ООН констатується, що у випадку недостатності заходів, зазначених вище, Радою Безпеки можуть вживатись такі дії примусового впливу, як «демонстрації, блокада та інші операції повітряних, морських чи сухопутних сил Членів Організації» [9].

Однак вже у Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнятій резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї від 8 вересня 2000 р. (п. 9) відзначається, що ООН «сповнена рішучості звести до мінімуму несприятливі наслідки запроваджуваних Організацією Об'єднаних Націй економічних санкцій для ні в чому не винних груп населення, забезпечити регулярний перегляд таких санкцій, і виключити несприятливі наслідки санкцій для третіх сторін» [10]. Як видно, наяву нормативно-правова і дефініційна неузгодженість: Статутом ООН санкції не передбачені, а Декларація говорить про їх запровадження, перегляд чи зведення до мінімуму.

Розгляд міжнародних економічних санкцій не може бути достатнім без врахування регламентуючих і нормативних вимог СОТ. Однак тут також є питання, оскільки у Марракешській угоді про створення Світової Організації Торгівлі саме поняття «санкцій» навіть не згадується [11]. Таку позицію слід розуміти так, що основна міжнародна організація, яка регулює торговельні відносини у масштабах світогосподарської системи, не передбачає будь-якого санкційного впливу на тих чи інших учасників міжнародного ринку, а застосування санкцій суперечить нормам і правилам СОТ.

Відкритим як в теорії, так і в нормативно-правових і регламентуючих документах міжнародних організацій, насамперед ООН і Євросоюзу, залишається питання принципів міжнародних санкцій і граничних сфер щодо підстав для їх застосування. До числа принципів організації системи міжнародних економічних санкцій, на наш погляд, мають бути віднесені такі:

- 1) відповідність нормам і актам міжнародного права;
- 2) обґрунтованість наявності підстав для застосування санкцій;
- 3) транспарентність;
- 4) одноразовість і одноланковість застосування¹;
- 5) відсутність подвійних стандартів при визначенні об'єктів санкцій;
- 6) недопустимість використання санкцій у протекціоністських цілях та з метою усунення конкурентів².

¹ Застосування цього принципу як одного з основоположних стане надійною підставою недопущення санкцій, які можуть бути застосовані однією державою проти іншої, або міжнародною організацією з подачі ініціатора санкцій проти об'єкту санкцій в протекціоністських цілях як інструменту недобросовісної конкуренції.

² Застосування цього принципу як одного з основоположних стане надійною підставою недопущення санкцій, які можуть бути застосовані однією державою проти іншої, або міжнародною організацією з подачі ініціатора санкцій проти об'єкту санкцій в протекціоністських цілях як інструменту недобросовісної конкуренції.

Таким чином, на сьогодні залишається актуальним питання внесення уточнень в нормативну базу міжнародних організацій, зокрема ООН, стосовно уніфікованого трактування категорії «міжнародні економічні санкції» та визначення допустимих меж їх застосування на основі відповідних принципів.

Слід зазначити, що в останні роки проблематика санкцій у міжнародних відносинах, насамперед економічних, звучить дедалі гостріше, а економічні інтереси країн можуть відходити на другий план, поступаючись пріоритету національних інтересів. Доречним буде нагадати також, що рівень ефективності санкцій перебуває у прямій залежності від чіткості їх визначення, точності класифікації, обґрунтованості й конкретизації критеріїв для впровадження, аргументованої градації можливостей впливу і передбачення та попередньої оцінки рівня ризиків для всіх суб'єктів процесу від застосування.

Як видно з наведеного вище, Статут ООН не говорить про санкції, він передбачає застосування у необхідних випадках тимчасових або довготривалих заходів впливу чи примусу щодо відповідних сторін, які можуть прийматись Радою Безпеки. Аналогічно у Європейському Союзі його нормативними рішеннями передбачено застосування відповідних заходів впливу на учасників міжнародних економічних відносин за участю країн-членів ЄС і третіх країн [12]. В нормативних і регламентуючих документах Євросоюзу «обмежуючі заходи» класифікуються як «санкції». При цьому наголошується на необхідності чіткого визначення цілей застосування обмежуючих заходів у законодавчих актах на основі рішень Ради Безпеки ООН [13].

Разом з тим подібні механізми впливу використовуються окремими державами, причому не стосовно виконання чи невиконання двосторонніх договорів або комерційних угод їх партнерами, а виходячи з можливого чи потенційного впливу на власні національні інтереси. Подібні заходи у системі міжнародних відносин розглядаються як санкції, введення яких має політичне або економічне підґрунтя. Так, Закон України «Про санкції» зазначає, що з метою захисту національних інтересів «можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (далі – санкції)» [14]. МЗС Польщі виходить з того, що «міжнародні санкції, які називають обмежуючими заходами, є одним з інструментів впливу на суб'єкти, діяльність яких порушує міжнародне право. ... Санкції можуть бути спрямовані проти ряду третіх країн, осіб чи їх груп» [15].

У сучасній практиці міжнародних відносин часто допускається сприйняття санкцій як відповідної стратегії щодо досягнення поставлених цілей і в ряді випадків існує хибна позиція, що застосування самих лише санкцій достатньо для вирішення складних завдань. Однак з точки зору практичної реалізації санкції доцільно розглядати як особливий інструмент, що у поєднанні з іншими може стати основою для формування повноцінної стратегії. З цього приводу спеціалізоване швейцарське видання «CSS» у редакційній статті «Економічні санкції: чудо-зброя чи бомба, що не вибухнула» зазначає, що «санкції будуть залишатись важливою складовою частиною інструментарію зовнішньої політики і політики безпеки співдружності держав». Увага акцентується на тому, що економічні санкції переслідують політичні цілі економічними засобами. Для цього перериваються нормальні торговельні й фінансові відносини, а економічні санкції можуть визначатись як дискримінаційні обмеження імпорту або експорту, технологій, капіталу чи послуг проти однієї країни чи групи країн з метою з політичних причин спонукати об'єкт санкцій до визначеної поведінки [16, с.1].

В сучасній практиці міжнародних відносин Євросоюзом застосовуються такі види санкцій: дипломатичні санкції (висилка дипломатів, призупинка дипломатичних відносин, призупинка офіційних візитів); торговельні санкції (загальні санкції, пов'язані з підприємницькою діяльністю); фінансові санкції (заморожування активів або економічних ресурсів, заборона на фінансові операції, обмеження на експортні кредити чи інвестиції); воєнні санкції (ембарго на поставки зброї); дорожні штрафи (обмеження наземного, повітряного чи морського сполучення); комунікаційні санкції (обмеження доступу до пошти, радіо і телебачення); спортивні й культурні санкції; обмеження в'їзду на територію країни; призупинка співробітництва з третьою країною [17].

Економічні й фінансові санкції Євросоюзу включають заборони на: експорт та імпорт (торговельні санкції щодо конкретних товарів, таких як технологічне обладнання, нафта, алмази); надання конкретних послуг (брокерських, фінансових, технічної допомоги); польоти, інвестиції, платежі й переміщення капіталу або відміни тарифних преференцій. Обмежувальні економічні та фінансові заходи, включаючи цілеспрямовані фінансові санкції, мають застосовуватись всіма юридичними і фізичними особами, що здійснюють підприємницьку діяльність в ЄС, у т.ч. громадянами країн, які не є членами Євросоюзу. ЄС часто запроваджує цільові фінансові санкції, спрямовані проти конкретних осіб, груп чи організацій, відповідальних за політику або інші дії.

Зростаюча частота застосовуваних санкцій та їх числа дають підстави стверджувати про поступову зміну їх характеру і цільового призначення. Не безпідставними є висновки з цього приводу серед фахівців ЄС: «В останній час міжнародних санкцій стало навіть надто багато. Вже неможливо не замітити, що сьогодні санкції виходять на перший план у міжнародній політиці й витісняють традиційну дипломатію. При цьому санкції наділяються протекціоністськими, деглобалізаційними і регулятивними рисами, служать геополітиці і насамперед впливають на економіку. Зрештою, ми не повинні забувати, що санкції за своєю суттю є засобом економічної війни» [18].

В частині цільового призначення, як свідчить аналіз торговельно-економічних відносин основних гравців на світовому ринку (США, КНР, країн ЄС, Східної і Південно-Східної Азії), санкції все більше виступають у ролі захисних заходів та інструментів просування національних інтересів конкретних держав, тобто набувають суто протекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг. Першість у цих процесах належить Сполученим Штатам Америки. Так, у «Національній стратегії безпеки США» економічні санкції відносяться до впливових інструментів економічної дипломатії, зокрема прямо зазначається, що «економічні інструменти включаючи санкції, заходи з боротьби з відмиванням грошей і корупцією, а також заходи примусового виконання можуть бути важливими елементами більш широких стратегій стримування, примусу і обмеження супротивників. ... Багаторічний економічний тиск часто виявляється більш ефективним, оскільки він обмежує здатність держав – об'єктів санкцій обходити такі заходи» [19, с. 34].

Слід звернути увагу, що одним з викликів сучасності для світової економіки є подібна зацікавленість у застосуванні зазначених інструментів економічного впливу, яка випливає із динаміки позицій провідних на світових ринках країн. Серед показників, динаміка яких має достатній вплив на застосування нестандартних інструментів тиску на конкурентів, насамперед темпи росту ВВП країни, частка ВВП країни у його сукупних світових обсягах, експортна залежність ВВП країни, експорт і зовнішньоторговельне сальдо, стан зовнішньоторговельних відносин між основними гравцями на світовому ринку.

За величиною та часткою у світових обсягах ВВП перші позиції належать США. При цьому спостерігається така динаміка: якщо у 1980 р. частка США у світовому зростала становила 23,5% від світових обсягів, у 1990 р. 26,3%, а у 2000 р. 31,0%, то у 2005 р. – вже 28,2%, а в 2015 р. – лише 24,0%. При цьому зовсім іншу динаміку демонструє економіка КНР: якщо у 1980 р. ВВП Китаю складав лише 2,6% у світових обсягах, у 2000 р. – 3,4%, в 2005 р. – 4,5%, то у 2010 р. – 9,2%, а у 2015 р. – 14,9%³. На цьому фоні знижується частка в світових обсягах ВВП ФРН, Франції, Канади, Великобританії. Подібна ситуація у динаміці експорту. Якщо у 2000 р. в загальносвітових обсягах експорту на США приходилось 12,1%, ФРН – 8,5%, КНР – 3,9%, то у 2016 р. частка США становила 9,1%, ФРН – 8,4% і КНР – 13,1%⁴. Наведені дані свідчать про посилення позицій Китаю з одночасним послабленням США, що примушує останніх шукати варіанти використання нестандартних інструментів для відновлення статус-кво. Не зміцнюють американських позицій хронічне негативне зовнішньоторговельне сальдо США, динаміка державного боргу і дефіцит федерального бюджету [22]. Гостроту ситуації підсилює стан двосторонніх торговельних відносин між США і КНР. За період з 2009 р. по 2017 р. включно частка Китаю у негативному сальдо балансу поточних операцій США коливалась в різні роки в межах від 69,7% до 92,8% [23]. А негативне сальдо товарної торгівлі США з Китаєм складало у 2015 р. 77% (387,9 млрд. дол.) від імпорту, у 2016 р. 76% (365,9 млрд. дол.) і в 2017 р. 75,3% (396,1 млрд. дол.) [24]. Загалом за підсумками 2017 р. з 229 країн-торговельних партнерів із 112 США мали негативне сальдо.

Для вирівнювання ситуації та досягнення хоча б мінімального збалансування в експортно-імпортних операціях США намагаються вживати заходів впливу на конкурентів з використанням стандартних та нестандартних заходів. Першим таким конкурентом США, як видно з наведеного вище, є КНР. Відповідно з боку США впродовж тільки 2018 р. було запроваджено ряд обмежувальних заходів до КНР, зокрема у березні введено імпортні тарифи за ставкою 25% на китайську продукцію обсягом 50 млрд. дол., а у вересні 10% тариф на продукцію обсягом 200 млрд. дол., при цьому на черзі список товарів ще на 267 млрд. дол., на які можуть бути підвищені ставки імпортного мита [25]. Крім того США з 1.06.2018 р. запровадили мито на імпорт сталі (25%) і алюмінію (10%) з Канади, Мексики і країн ЄС [26].

Прийнятий Держдепартаментом спільно з Міністерством торгівлі для послів США Контрольний лист поставив вимогу повного використання статусу і сили тиску на партнерів в країнах перебування з метою створення нових можливостей для американських фірм. Зокрема, одним із завдань визначено з'ясування для середовища американського бізнесу доцільності застосовуваної Урядом США політики

³ Розраховано за даними: [20, с. 222; 224; 226; 228].

⁴ Визначено за даними: [21, с. 86–97].

санкцій [27]. При цьому американська політика санкцій ґрунтується на тому, що керівництво США розглядає світову торгівлю як інструмент, що дозволяє зафіксувати їх домінуюче геоекономічне положення у світі. Про це говорив ще президент США Б. Обама: «Інші країни повинні грати по правилах, які встановлює Америка та її партнери, а не інакше. ... Світ змінюється. Правила змінюються разом з ним. І США, а не країни, на зразок Китаю, повинні писати їх» [28]. Таку позицію продовжує президент США Д. Трамп: «США не дозволять іншим країнам вводити величезні мита і торговельні обмеження на адресу наших фермерів, робітників і компаній, в той час як вони посилають свою продукцію в нашу країну без сплати зборів» [26].

В зв'язку з конфліктом інтересів ЄС і США у сфері використання енергоресурсів та застосуванням американською стороною санкцій для його вирішення у 2017 р. міністр закордонних справ ФРН З. Габріель стверджував, що США використовують санкції як інструмент для підтримки американських енергетичних компаній [29]. За його словами, «...санкційна політика не є придатним чи доречним інструментом просування національних інтересів у сфері експорту чи власної енергетичної галузі» [30]. Тим не менше, практика тиску на партнерів залишається в числі головних інструментів американської економічної дипломатії в країнах ЄС, зокрема, у ФРН [31].

Дослідження Global Trade Alert Report показують, що з кожним роком число дискримінаційних заходів у міжнародній торгівлі зростає. Так, у 2015 р. таких заходів було на 35% більше, ніж у 2014 р. – 539 дискримінаційних заходів проти 200 лібералізаційних, тоді як у 2014 р. – 400 дискримінаційних проти 140 лібералізаційних. При цьому під дискримінацію попадають насамперед такі товарні групи, як основні матеріали, транспортні засоби і обладнання, сільськогосподарська продукція, готові металовироби та спеціалізована техніка. На світовому ринку саме США виступають лідером протекціонізму [32]. Аналіз свідчить, що на сучасному етапі принцип конкуренції й відкритості у світовій торгівлі все частіше підмінюється протекціонізмом, а економічна вигода – ідеологічною кон'юнктурою і політичним тиском.

На основі проведеного дослідження та аналізу нормативних і статистичних даних, а також фахових публікацій є підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку світогосподарської системи і міжнародних економічних відносин економічні санкції отримують нові форми прояву, нове цільове спрямування на рівні міждержавних відносин. Характерною їх особливістю стає те, що економічні санкції у сфері міжнародних відносин починають проявлятися у формі реакції на ті держави або суб'єкти, де не діє правове поле держави – ініціатора запровадження санкцій, тобто стають екстериторіальними. Разом з одностороннім застосуванням санкцій окремими країнами в протекціоністських цілях в порушення правил і норм СОТ з'являється бажання в інших учасників міжнародних ринків на подібні дії. Це стає підґрунтям для активізації застосування економічних санкцій як інструменту агресивного протекціонізму.

Висновки. Аналіз проблематики економічних санкцій у міжнародних економічних відносинах засвідчив про існування ряду аспектів, недостатньо представлених у теоретичному висвітленні, на підставі яких стає можливим обґрунтування відповідних практичних дій у цій сфері. Сучасні виклики у діяльності суб'єктів світогосподарської системи вносять нові підходи до застосування економічних санкцій, впливаючи на характеристику останніх. Дослідження економічної складової міжнародних санкцій на сучасному етапі стало підґрунтям для наступних висновків.

1. Для чіткого, логічного і транспарентного формування механізму практичного застосування важливе значення має обґрунтування і уніфікація самого поняття «санкції», оскільки невизначеність у термінології може служити підставою для зловживань окремих держав у власних інтересах при вирішенні міжнародних спорів, а вільне трактування відповідними державами санкцій, відсутність чіткості або розпливчастість у зазначених позиціях призводить до їх екстериторіальності та служить підґрунтям для виникнення нових міжнародних спорів у зовнішньоторговельних відносинах.

2. Актуальним на сьогодні залишається питання внесення уточнень в нормативну базу міжнародних організацій, зокрема ООН, стосовно уніфікованого трактування категорії «міжнародні економічні санкції» та визначення допустимих меж їх застосування на основі відповідних принципів.

3. Відкритим як в теорії, так і нормативно-правових і регламентуючих документах міжнародних організацій, насамперед ООН і Євросоюзу, залишається питання принципів міжнародних санкцій і граничних сфер щодо підстав для їх застосування. До принципів організації системи міжнародних економічних санкцій доцільно віднести такі: відповідність нормам і актам міжнародного права; обґрунтованість наявності підстав для застосування санкцій; транспарентність; одноразовість і одноланковість застосування; відсутність подвійних стандартів при визначенні об'єктів санкцій; недопустимість використання санкцій у протекціоністських цілях та з метою усунення конкурентів.

4. Характерною особливістю сучасних міжнародних економічних відносин стає те, що санкції виходять на перший план у міжнародній політиці й витісняють традиційну дипломатію. При цьому санкції наділяються протекціоністськими, деглобалізаційними і регулятивними рисами, служать геополітиці й насамперед впливають на економіку. Санкції все більше виступають в ролі захисних заходів та інструментів просування національних інтересів конкретних держав, тобто набувають суто протекціоністських характеристик у досягненні конкурентних переваг.

5. Характерним для економічних санкцій у сфері міжнародних відносин стає те, що вони починають проявлятися у формі реакції на ті держави або суб'єкти, де не діє правове поле держави – ініціатора запровадження санкцій, тобто стають екстериторіальними. Разом з одностороннім застосуванням санкцій окремими країнами в протекціоністських цілях в порушення правил і норм СОТ з'являється бажання в інших учасників міжнародних ринків на подібні дії. Це стає підґрунтям для активізації застосування економічних санкцій як інструменту агресивного протекціонізму.

Список використаних джерел

1. *Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2. / Редкол.: С. В. Мочерний [та ін.]. – К. : Видав. центр «Академія», 2001. – 847 с.*
2. *Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ : моногр. / кер. авт. кол. Т. М. Циганкова. – К. : КНЕУ, 2003. – 660 с.*
3. *Schneider, Henning C.: Wirtschaftssanktionen: die VN, EG und Bundesrepublik Deutschland als konkurrierende Normgeber beim Erlaß paralleler Wirtschaftssanktionen / von Henning C. Schneider. – Berlin: Duncker und Humlot, 1999*
4. *Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть / И.И. Лукашук / РАН, Институт государства и права. – [Изд. 3-е.]. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 544 с.*
5. *Мальський О. М. Міжнародне торговельне право / О. М. Мальський, А. М. Ягольник. – К. : Знання, 2005. – 596 с.*
6. *Ryszka J. Sankcje gospodarcze wobec podmiotów zewnętrznych w prawie i praktyce Unii Europejskiej. Toruń, 2008.*
7. *Borodaenko A. A. Sanctions and measures in the international Law: the challenge of codification and interpretation. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://doi.org/10.24158/tipor.2018.5.25>.*
8. *Чубарев В. Л. Міжнародне економічне право / В. Л. Чубарев. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 368 с.*
9. *Устав ООН – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/>.*
10. *Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Принятая резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа. : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml.*
11. *Марракешское соглашение о создании Всемирной Торговой Организации (Марракеш, 15 апреля 1994 г.). / [Электронный ресурс]. – Режим доступа. : <http://base.garant.ru/2541158/>.*
12. *EU-Sanktionen. [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/comm/external_relations/cfsp/sanctions/index_de.htm.*
13. *Council of the European Union, 10198/1/04, Basic Principles on the Use Restrictive Measures (Sanctions). – [Electronic resource]. – Access mode : <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv>.*
14. *Закон України «Про санкції» № 1644-VII. від 14 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>.*
15. *Sankcje międzynarodowe. – MSZ Rzeczpospolita Polska. [Electronic resource]. – Access mode : https://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/sankcje_miedzynarodowe/sankcje_miedzynarodowe.*
16. *Wirtschaftssanktionen: Wunderwaffe oder Blindgänger? – Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich, Nr. 83, November 2010.*
17. *Medzinárodné sankcie [Electronic resource]. – Access mode : www.mzv.sk/zahranicna-politika/medzinarodne-sankcie.*
18. *Lesk a bída západních sankcí. Časopis argument. 26.7.2017. V. Sušová-Salminen [Electronic resource]. – Access mode : <http://casopisargument.cz/2017/07/26/lesk-a-bida-zapadnich-sankci/>.*
19. *National Security Strategy of the USA. December 2017.*
20. *UNCTAD Handbook of statistics. 2006. – United Nations publication: 2006. – 514 p.*
21. *UNCTAD Handbook of statistics. 2017. – United Nations publication: 2017. – 107 p.*

22. Фліссак К. А. Економічна дипломатія у системі забезпечення національних інтересів України / К. А. Фліссак. – Тернопіль : Новий колір, 2016. – 810 с.
23. Handelsbilanz: Nebelkerzen aus Amerika. / Aussenhandel, 24.05.2018. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.iwd.de/artikel/handelsbilanz-nebelkerzen-aus-amerika-389431/>.
24. United States Product export and import from China. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/USA/Year/>.
25. Веселовски Э. Священная война Трампа. США против китайских товаров. 20.09.2018. / Э. Веселовски, Я. Шимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.svoboda.org/a/29498499.html>.
26. США не позволят вводить пошлины против своих компаний – Трамп. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://korrespondent.net/business/economics/3979010-ssha-ne-razvoliat-vvodyt-poshlyny-protyv-svoikh-kompanyi-tramp>.
27. Ambassador's Checklist for Promoting U.S. Business. / [Electronic resource]. – Access mode : www.bciu.org.
28. President Obama: The TPP would let America, not China, lead the way on global trade // The Washington Post. – 02.05.2016. [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.washingtonpost.com/opinions/president-obama-the-tpp-would-let-america-not-china>.
29. Germany echoes Putin's attack on US bill to sanction Russia. by Joel Gehrke Washington Examiner. Jul 28 2017 [Electronic resource]. – Access mode : www.washingtonexaminer.com/germany-echoes-putins-attack-on-us-bill-to-sanction-russia/article/2630043.
30. Außenminister Sigmar Gabriel zu US-Sanktionsgesetzen gegen Russland, Iran und Nordkorea. www.auswaertiges.de/DE/Infoservice/Presse/Meldungen/2017/170728_BM_Sanktionen.html.
31. US-Botschafter droht deutschen Firmen mit Sanktionen [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.bild.de/bild-plus/politik/trump/politik-ausland/us-botschafter-grenell-versucht-deutsche-firmen-zu-erpressen-59508930,view=conversionToLogin.bild.html>.
32. Протекціонізм або імпорт: чи варто захищати українського виробника. Жмеренецький О. 21.11.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2017/11/21/631404/>.

References

1. Mochernyj, S.V. (Eds.) (2001) *Ekonomichna entzyklopedia: U tryokh tomah* [Economic encyclopedia. In 3 volumes]. (Vol. 2). Kyiv: «Akademiya» [in Ukrainian].
2. Tzygankova, T.M. (Eds.), (2003). *Globalna torgova systema: rozvytok instytutiv, pravyl, instrumentiv SOT* [Global trade system: development of institutions, rules, instruments of WTO] – Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]
3. Schneider, Henning C. (1999) *Wirtschaftssanktionen: die VN, EG und Bundesrepublik Deutschland als konkurrierende Normgeber beim Erlaß paralleler Wirtschaftssanktionen / von Henning C.Schneider.* – Berlin: Duncker und Humlot, [in German].
4. Lukashuk I.I. (2008) *Mezhdunarodnoe pravo. Osobennaya chast. [International law. Special part].* Moscow: Walters Kluver [in Russian].
5. Malskyj, O.M. & Yagolnyk, A.M. (2005) *Mizhnarodne torgovelne pravo [International trade law].* K.: Znannya [in Ukrainian].
6. Ryszka, J. (2008). *Sankcje gospodarcze wobec podmiotów zewnętrznych w prawie i praktyce Unii Europejskiej.* Toruń. [in Polish].
7. Borodaenko, A.A. *Sanctions and measures in the international Law: the challenge of codification and interpretation.* <https://doi.org> Retrieved from <https://doi.org/10.24158/typor.2018.5.25> [in English].
8. Chubarev, V.L. (2009). *Mizhnarodne ekonomichne pravo.[International economic law]* Kyiv: Jurincom Inter [in Ukrainian].
9. *Ustav OON [UN Charter]* <http://www.un.org/ru> Retrieved from <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/> [in Russian].
10. *Deklaratzija tysyacheletiya Organizatzii Objedinennykh Natzij. Prinyataja rezoljutzijej Generalnoj Assamblei ot 8 sentyabrya 2000 g. [United Nations Millennium Declaration. Resolution adopted by the General Assembly]* <http://www.un.org/ru> Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml [in Russian].
11. *Marrakeshskoje soglashenije o sozdanii Vsemirnoj Torgovoj Organizatzii (Marrakesh, 15 aprelya 1994 g.) [Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organisation].* <http://base.garant.ru> Retrieved from <http://base.garant.ru/2541158/> [in Russian].

12. EU-Sanktionen. <http://ec.europa.eu> Retrieved from http://ec.europa.eu/comm/external_relations/cfsp/sanctions/index_de.htm [in English].
13. Council of the European Union, 10198/1/04, Basic Principles on the Use Restrictive Measures (Sanctions). <http://register.consilium.europa.eu> Retrieved from <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv> [in English].
14. Zakon Ukrainy «Pro sanktzii», 14 serpnya 2014 roku № 1644-VII. [Law of Ukraine «About sanctions» from 14 of August, 2014 № 1644-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua> Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18> [in Ukrainian].
15. Sankcje międzynarodowe. – MSZ Rzeczpospolita Polska. <https://www.msz.gov.pl> Retrieved from https://www.msz.gov.pl/pl/p/msz_pl/polityka_zagraniczna/polityka_bezpieczenstwa/sankcje_miedzynarodowe/sankcje_miedzynarodowe [in Polish].
16. Wirtschaftssanktionen: Wunderwaffe oder Blindgänger? – Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich, Nr. 83, November 2010. [in German].
17. Medzinárodné sankcie. www.mzv.sk Retrieved from www.mzv.sk/zahranicna-politika/medzinarodne-sankcie.
18. Lesk a bida západních sankcí. Časopis argument. 26.7.2017. V.Sušová-Salminen <http://casopisargument.cz> Retrieved from <http://casopisargument.cz/2017/07/26/lesk-a-bida-zapadnich-sankci/> [in Czech].
19. National Security Strategy of the USA. December 2017 [in English].
20. UNCTAD Handbook of statistics. 2006. – United Nations publication: 2006 [in English].
21. UNCTAD Handbook of statistics. 2017. – United Nations publication: 2017 [in English].
22. Flissak, K.A. (2016) Ekonomichna dyplomatiya u systemi zabezpechennya natzionalnyh interesiv Ukrainy [Economic diplomacy in the system of providing national interests of Ukraine.]. Ternopil: Novyy kolir [in Ukrainian].
23. Handelsbilanz: Nebelkerzen aus Amerika. Aussenhandel. (2018). <http://www.iwd.de> Retrieved from <http://www.iwd.de/artikel/handelsbilanz-nebelkerzen-aus-amerika-389431/> [in German].
24. United States Product export and import from China. <https://wits.worldbank.org> Retrieved from <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/USA/Year/> [in English].
25. Veselovsky E., Shimov Ya. (2018). Svyaschennaya vojna Trampa. SShA protiv kitajskih tovarov.. [Saint war of Trump. USA against goods from China]. <https://www.svoboda.org> Retrieved from <https://www.svoboda.org/a/29498499.html> [in Russian].
26. SShA ne pozvoliat vvodit poshliny protiv svoih kompanij – Tramp. – [USA would not agree with establishing of new duties against their companies – Trump] <https://korrespondent.net> Retrieved from <https://korrespondent.net/business/economics/3979010-ssha-ne-pozvoliat-vvodyt-poshlyny-protyv-svoikh-kompaniy-tramp> [in Russian].
27. Ambassador's Checklist for Promoting U.S. Business. www.bciu.org Retrieved from www.bciu.org [in English].
28. President Obama: The TPP would let America, not China, lead the way on global trade. The Washington Post. (2016) <https://www.washingtonpost.com> Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/opinions/president-obama-the-tpp-would-let-america-not-china> [in English].
29. Germany echoes Putin's attack on US bill to sanction Russia. by Joel Gehrke Washington Examiner. (2017). www.washingtonexaminer.com Retrieved from www.washingtonexaminer.com/germany-echoes-putins-attack-on-us-bill-to-sanction-russia/article/2630043 [in English].
30. Außenminister Sigmar Gabriel zu US-Sanktionsgesetzen gegen Russland, Iran und Nordkorea. www.auswaertiges.de Retrieved from amt.de/DE/Infoservice/Presse/Meldungen/2017/170728_BM_Sanktionen.html [in German].
31. US-Botschafter droht deutschen Firmen mit Sanktionen. <https://www.bild.de> Retrieved from <https://www.bild.de/bild-plus/politik/trump/politik-ausland/us-botschafter-grenell-versucht-deutsche-firmen-zu-erpressen-59508930,view=conversionToLogin.bild.html> [in German].
32. Zhmerenetzkyj, O. (2017). Protektzionizm abo import: chy varto zahyschaty ukrajinskogo vyrobnyka [Protectionism or import: would it be necessary to forget Ukrainian producers] – <http://www.epravda.com.ua> Retrieved from <http://www.epravda.com.ua/publications/2017/11/21/631404/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.02.2019.